

Примљено : 7.12.2015.

ОРГ. ЈЕД. | Број | Прилог | Вредност

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Нишу број 299/1-6-3-01, на седници одржаној 14. октобра 2015. године, а сагласно одредбама члана 123. став 4, 128, и 32 [с2] Закона о високом образовању, формирана је Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације магистра социолошких наука Зорана Недељковића под називом ХАНТИНГТОНОВО СХВАТАЊЕ ЧОВЕКА И ДРУШТВА. Комисија је прегледала докторску дисертацију и Већу подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ

Преглед структуре дисертације

Докторска дисертација мр Зорана Недељковића је урађена на 189 страница и садржи пет делова и бројна одговарајућа поглавља. Први део (*Увод*) садржи уводно разматрање, одређивање основног проблема рада, предмета и метода (теоријског) истраживања, као и кратке напомене о животу и делу Семјуела Хантингтона, аутору чијим је ставовима посвећена читава дисертација. Други део (*Хантингтоново разумевање друштвене стварности*) тиче се историјске перспективе из које Хантингтон ствара појмове човека и друштва и пет парадигми којима исти аутор покушава да објани суштину „постхладноратовског“ света. Трећи део (*Хантингтоново схватање идентитета индивидуе и друштва*) посвећен је америчком културном и националном идентитету која је елабориран кроз више тема у вези са усељеничком културом, асимиликајом, проблемом странаца, мултикултуралношћу, верском димензијом власти идр. Четврти део (*Хантингтоново схватање моћи индивидуе и друштва*) садржи анализу савремених појмова моћи („тврда“ и „мека“ моћ) и читавог низа релационих феномена и процеса који су запретили да, након трећег таласа демократизације, од Америке направе „поцепану земљу“ са анационалном елитом, а све то усред актуелног сукоба цивилизација који је Хантингтон видео као „племенски сукоб глобалних размера“. Пети део дисертације З. Недељковића садржи *закључна разматрања* у којима аутор на синтетички начин резимира своје критичке увиде и опаске у вези са разматраним Хантингтоновим теоријско-вредносним ставовима. Поменути делови заузимају 180 страница дисертације, док је остатак простора посвећен коришћеној литератури која је изложена на 9 страница, садржи 153 релевантних библиографских јединица и разврстана је као списак књига, часописа и интернет страница које су консултоване у изради тезе.

Анализа докторске дисертације

У *уводном делу рада*, докторанд мр Зоран Недељковић, указује на актуелност теме своје докторске дисертације као и на њен научни и друштвени значај. Актуелну спољнополитичку ситуацију у свету данас многи одређују на „хантингтоновски“ начин, као израз текућег *сукоба култура* односно цивилизација. Пад Берлинског зида (1989) изазвао је урушавање бројних држава на некадашњем социјалистичком Истоку, док данас, захваљујући унутрашњим противречностима али и војним интервенцијама водећих западних сила, сличан процес траје у неким државама Блиског истока и Северне Африке. Широм муслиманског света оживљавају антизападне организације које се не либе ни терористичких аката против Запада. У источној Европи, на територији Украјине још букти сукоб између тзв. „проруских побуњеника“ и оружаних снага Украјине коју је Хантингтон означио као дубоко културно подељену земљу.

Да ли је у савремености на делу глобални постмодерни „крсташки рат“, међутим, није било главно питање које је водило дисертацију З. Недељковића: предмет њеног интересовања је било Хантингтоново схватање човека и друштва, руковођено дилемом о томе да ли је савремени човек само носилац вредности које му намеће неизбежан *сукоб култура*, или је „довољно слободан да чак и у таквој конфликтној геополитичкој ситуацији, развије способност за стварање нових вредности“. Говорећи о *основном проблему рада*, Недељковић наводи неколицину (претежно критичких) мишљења страних и домаћих аутора о Хантингтоновој идеји о *сукобу цивилизација* по којој је Хантингтоново научно стваралаштво препознатљиво у свету - постављајући себи истовремено као задатак и да провери колико је та парадигма оригинална. У овом делу нашле су се назнаке и неких других важних Хантингтонових идеја и ставова које је дисертација З. Недељковића у наставку критички валоризовала. У поднаслову о *предмету рада*, дисертација прецизира да је њен предмет руковођен питањем каквог је то човека (Запада) замислио Хантингтон. Такође, какво је друштво у коме тај човек живи, да ли оно преузима на себе одговорност због промене светског поретка оивиченог културним границама. У овом делу тезе, аутор издваја и пет најважнијих *задатка* свог истраживања који су у блиској вези са *хипотезама* које поставља. Тако истиче да је потребно утврдити (што је формулисано и одговарајућим хипотезама) да ли је Хантингтон, упркос вредносним начелима демократије од којих полази, индивидуу, укључујући и ону из САД-а, имплицитно свео на простог носиоца културе којој припада. Даље, ваља утврдити да ли би, следећи логику сукоба цивилизација, вредности западно-либералног друштва сасвим изгубиле свој смисао, не само изван Запада већ и у њему - услед неспремности да прихвате симболичке кодове других цивилизација. Такође, потребно је утврдити у којој се мери Хантингтонова мисао о мултикултурализму наслања на антрополошко учење о борби човека досељеничке и усељеничке културе Арнолда Тојнбија. Најзад, ваља критички преиспитати теоријско-вредносну валидност Хантингтоновог става да је потреба за „непријатељем“ неопходна приликом одређивања сопственог идентитета, као и критички анализовати (парадоксалну) Хантингтонову тезу да се нови светски рат може избећи једино – константним цивилизацијским сукобима. Последња два поглавља *Увода* докторске дисертација З. Недељковића повећена су знацима о *избору метода* потребних за њену реализацију и кратком *осврту на живот и рад* Семјуела Хантингтона (1927-2008).

У другом делу дисертације (*Хантингтоново разумевање друштвене стварности*) З. Недељковић најпре указује на историјску перспективу из које је Хантингтон формулисао своје појмове човека и друштва – од доба Прохибиције (1920-1933) и Велике депресије (1928-1939) у САД (које се поклапа са првом деценијом живота С. Хантингтона) па све до периода након Хладног рата. У савремености, постхладноратовски човек егзистира у атмосфери грађанских ратова и непрестаног страха који генеришу културне, односно религијске разлике. Притом, оно што је карактеристично за Хантингтона је величање националног духа Америке. Недељковић подвлачи да је Хантингтонов поглед на свет сродан војничком духу, па не изненађује пристрасност када је у питању опстанак националног духа САД-а, западних вредности и граница англопротестантске културе. Ради се, како каже Недељковић, о границама које је управо он уписао својом парадигмом о *сукобу цивилизација*. У наставку дисертације Недељковић прати Хантингтоново проверавање конкурентности неколико теоријских *парадигми* о „постхладноратовском“ свету. Ради се (по Хантингтону) о четири неуспешна покушаја да се разуме нови светски поредак: 1. Парадигма *Један свет: еуфорија и хармонија*, сматрала је да ће са завршетком Хладног рата наступити релативни свеопшти мир и хармонија у међународним односима, што се није десило. 2. Парадигма *Два света: Ми и Они* по Хантингтону светску позорницу дели на зону мира и зону рата, или на зону богатих (модерних, развијених) и сиромашних (традиционалних, неразвијених или у развоју) земаља. Међутим, историјски корелат ове економске поделе је - културна подела између Запада и Истока, тј. разлика у филозофији, вредностима и начину живота. Незападна друштва имају мало тога заједничког у погледу религије, институција и система вредности, па је уместо „Истока“ и „Запада“ прикладније говорити о „Западу и остатку“, сматра Хантингтон. 3. Парадигма *184 државе, више или мање*, по Хантингтону нуди реалистичнију слику света јер сматра да су државе једини релевантни субјекти. Ипак, ова теорија не увиђа да се међународне институције све више уплићу у надлежност државних органа на њиховој територији, док су владе

присиљене да своју моћ пренесу на регионалне и локалне политичке ентитете. 4. Парадигма *Прави хаос* намеће виђење света у хаосу, неред у који је настао сломом држава, губитком ауторитета влада и учесталим појавама племенских, етничких и религиозних сукоба. По Хантингтону, свет може да буде хаос, али он није и сасвим без поретка. 5. *Цивилизацијска парадигма* Хантингтону је прихватљивија и подразумева да у свету постоје седам или осам цивилизација (кинеска, јапанска, хинду, муслиманска, православна, западна и латиноамеричка). Осма цивилизација је афричка и Хантингтон је сматра само потенцијалном цивилизацијом. Недељковић примећује да је Хантингтон заинтересован само за цивилизацију у множини, и под њом подразумева један шири *културни ентитет* препознатљив по језику, историји, религији, обичајима, институцијама, али и поистовећивању људи са њим као обележјем сопствене људскости. Што се тиче западне културе, *индивидуални дух* представља њено препознатљиво обележје. На тај начин постоји индивидуализам и демократија Запада, а са друге стране колективизам и ауторитарност Истока.

Трећи део рада (*Хантингтоново схватање идентитета индивидуе и друштва*) започиње Хантингтоновим описом усељеника, тј. модерног номада, оснивача западне цивилизације, у чему је више него видљив утицај А. Тојнбија који је такође говорио о номаду, прототипу пастира и ловца, библијског Авеља, супротстављеног староседеоцу. Племена која су настањивала Северну Америку била су номадска у односу на колонисте Америке који су тек потенцијално били номади, мигранти. При свему овоме, интерес који руководи Хантингтона у својим разматрањима није чисто академске природе – што З. Недељковић у својој дисертацији не заборавља да помене на више места. Хантингтон све време жали што је водећа америчка англопротестантска култура као углавном једнојезична, временом губила свој идентитет, нарочито после другог таласа усељеника који се десио између 1965-2000. и носио у себи 23 милиона усељеника из Латинске Америке и Азије. Пишући о мултукултуралности, Хантингтон истиче да постоје три пута у будућност, тј. „три Америке“ које могу да се остваре, у зависности од тога ко води Америку - народ или елита. 1. Прво лице Америке (*Америка постаје свет*) препознаје разноликост као најважнију врлину. Елите које би водиле ово отворено космополитско друштво би истицале значај мултикултуралности, отворене границе, поднационалне етничке, расне идентитете, а све у складу са нормама глобалног поретка, УН-а и ММФ-а. Недељковић примећује да овакав приказ имагинарне будућности Америке личи на претњу упућену Американцима, из које избија морална паника и забринутост за опстанак америчке нације. 2. Друго лице Америке је *империјална Америка* налик на позицију САД-а по завршетку Хладног рата, када су оне постале једина супер сила на планети. У овој алтернативи, остатак света би морао да се преобликује у складу са западно-либерално демократским вредностима које би наметнула Америка, но која би, као наднационална империја, истовремено изгубила сопствени национални идентитет. 3. Треће лице Америке огледа се у слогану *Америка остаје Америка*, што ће рећи - национална Америка. Овде је императив не постати космополитска и империјална сила, већ остати Америка у складу са вредностима протестантске вере. Овог вредносног основа америчког идентитета, Хантингтон се дотиче и у својим опсежним разматрањима појма *идентитета* као таквог. Он истиче да је културни идентитет подложен промени, али да вера, као његов елемент, није дељива са неком другом вером. Наравно, теза по којој је амерички дух резултат протестантске религије је научно проблематична. Недељковић зато с правом наводи нашег аутора С. Дивјака који сматра да је одбрана америчког националног идентитета - одбрана не англо-протестантске културе већ управо радикалне одвојености тог националног идентитета од расне и културно-етничке структуре америчког друштва. То, дакако, не спречава Хантингтона да настави да ламентира над америчким нејединством, па тако и у одељку *Застава као симбол*, са жаљењем констатује да је жеља за стварањем поднационалних идентитета у САД, постала сада свесни захтев за више од једне заставе на тлу Америке. И у одељцима *Двогуби и подвојеност националног карактера* и *Верски идентитет*, Недељковић прати Хантингтонов ламент над актуелном подвојеношћу индивидуалног, друштвеног и националног карактера Американаца, при којој појединац постаје шизофрен, односно - двојуб (*ampersand*). Хантингтон заправо уочава да данас у Америци доминира индивидуалистички дух насупрот колективном, нарочито у свести „етника“ који у његово име захтевају право на свој „поднационални идентитет“, али и у свести америчке елите која је попримила „транснационални карактер“. То је, наравно, опасно у

данашње време, у коме долази до поновног буђења религиозне свести, па и оне фундаменталистичке која је у стању да уништи *америчку грађанску веру* којој је такође посвећен један поднаслов. У одељку *Елементи Америчког идентитета*, наводи се да, по Хантингтону, америчка грађанска вера удељује верски благослов љубави према трансценденталном бићу али и према отаџбини. Први део тог појма чини амерички *credo* (љубав према отаџбини) или „протестантизам без бога“, док је други - љубав према богу, тј. „хришћанство без Христа“.

У четвртом делу рада (*Хантингтоново схватање моћи индивидуе и друштва*), Недељковић нас уводи у Хантингтоново схватање не само моћи већ и човека као таквог. Хантингтон замишља човека као биће подвојено између осећања надмоћи и немоћи, страха и мржње, поверења и неповерења. За манифестацију ових супротних афеката, пак, неопходан је други, односно непријатељ, па произлази да се човек самопотврђује само преко другог кога доживљава као непријатеља. Недељковић се не слаже са овим ставом, и истиче да је ништа мање људски и – волети, и да мржња не може бити „мера идентитета“, како међу појединцима тако и између цивилизација - чије је сукобе кроз историју Хантингтон готово поистоветио са сукобима војски на бојном пољу. Притом, оно што Хантингтона понајвише интересује је моћ Запада која по неким ауторима опада а што, последично, доводи и до кризе његовог идентитета. Када говори о моћи, он позајмљује појмове „тврде“ и „меке моћи“ од аутора Џ. Наја, сматрајући да је *тврда моћ* - моћ заповедања која почива на економској и војној снази, док појам *меке моћи* представља способност државе да, кроз привлачност своје културе и идеологије, доведе у ситуацију друге земље да желе оно што желе. Недељковић додаје да се поменути Џ. Нај залагао за још једну, трећу врсту моћи - *паметну моћ* која подразумева успешну комбинацију тврде и меке моћи, и у којој се надмоћ претвара у моћ „заједно са другима“. У наставку дисертације Недељковић износи Хантингтонове погледе на *тврду моћ базирану на војној и економској снази Америке*, повремено полемишући са њима. Хантингтон са жаљењем примећује да се у менталитету америчке војске изгубила жеља за слободом, способност да се самостално поступа и буде више човек а мање војник – што је одлика правог „ратника“. У вези са *меком моћи*, Хантингтон примећује да постоји много проблема који отежавају асимилацију западних вредности у незападним државама, од традиције која окамењује стил живота, до побуне њихових интелектуалаца који, као политичари, не могу да победе на изборима уколико покажу да су „позападњачени“. Ради се о глобалном процесу „завичајности“ који се манифестује и у оживљавању религије у многим деловима света, које је остварено економским и демографским динамизмом. У односу на цивилизације, након Хладног рата државе се, по Хантингтону, односе као: *земље чланице, најважније државе, усамљене, подељене и поцепане земље*. Земља чланица се у културном смислу потпуно поистовећује са једном цивилизацијом. Што се тиче броја и улога најважнијих држава током историје, они се мењају. Усамљена земља је она која је издвојена из културне заједнице са другим друштвима. У подељеној земљи, две или више етничких, расних и религијских група може припадати једној цивилизацији или различитим цивилизацијама. У ери глобализације долази и до „анационализације“ америчке елите, коју Хантингтон дели у три категорије: универзалистичку, економску и моралистичку. Све три групе брину Хантингтона, јер је по њима питање националног идентитета Америке застарело и замењено космополитским духом. У одељку *Трећи талас демократизације*, Недељковић описује Хантингтоново тумачење транзиције тридесетак земаља из недемократских у демократске политичке системе која се десила у периоду од 1974-1990. Критички истиче да је Хантингтон себи доделио улогу политичког консултанта земаља у транзицији („демократског Макијавелија“), а свом делу улогу „упутства за демократизаторе“. Такође, тврди да Хантингтону прича о глобалној демократској револуцији одговара само док не доведе у питање опстанак (америчког) националног идентитета - јер је по овоме демократија пре свега израз националне државе. У одељку *Сукоб цивилизација као племенски сукоб глобалних размера*, Недељковић пропитује карактеристичну Хантингтонову тезу о осам цивилизација која се узајамно перципирају као варварска и која долазе у сукоб. Подвлачи да у Хантингтоновој перспективи, постоји осам „ми“, па би у том случају и цивилизовани човек отвореног друштва био редукован на саплеменика у затвореној друштвеној групи - племену. Није изостала ни критика његових „цивилизацијских граница“, посебно на југу Европе где је граница вековима раздвајала народе

западног хришћанства од народа муслиманске и православне цивилизације. Ипак, источна граница западне цивилизације коју је исцртао Хантингтон (а која пресеца територију Украјине раздвајајући западне унијате од православног истока) је наговестила актуелни сукоб у Украјини. Хантингтона, дакако, највише брине „сукоб цивилизација“ на самом америчком тлу на коме је други усељенички талас омогућио је стварање етнички чистих подручја усељеника. Хантингтонов закључак је недвосмислен: без *националног духа* као заједничког именитеља државности, сукоб имигрантских поткултура и доминантних култура као завађених племена у Америци је - неизбежан. Посебно је опасан ислам који је пре за „заједницу верника“ него за државу, и чији народ је уверен у супериорност своје културе и опседнут инфериорношћу своје моћи. При самом крају дисертације, Недељковић истиче да се Хантингтонови термини: насељеник, исељеник, усељеник, двогуби, странац могу објединити једним појмом: „привремени човек“ који је присиљен да гледа уназад ка својој матичној земљи, обарајући поглед пред онима који га посматрају као вечитог странца на њиховој територији. Епитет привремен се, међутим, не односи само на номадског већ и седентарног човека – уколико својим стваралаштвом не доприноси заједничком систему вредности у групи – а то је судбина која ће задесити човека у „сукобу цивилизација“ који својом парадигмом призива Семјуел Хантингтон, закључује Недељковић.

Вредновање докторске дисертације

Докторска дисертација мр Зорана Недељковића по својој форми и садржају задовољава све неопходне критеријуме који се постављају пред овакав тип научног рада. Она такође нуди и неке нове сазнајне увиде у истраживачки проблем, и стога представља оригиналан допринос друштвеној науци. Ставови аутора (С. Хантингтон) којим се З. Недељковић бавио, дакако, нису непознати научној јавности, али као тема за социолошко истраживање никада нису тако свестрано сагледани онако како је то урађено у овој дисертацији. Ради се о ставовима који су још увек веома актуелни, тј. из којих се рефлектује текућа и притом крајње противуречна социокултурна и политичка ситуација у „постхладноратовском свету“ - који је Недељковић сагледавао и интерпретирао у одговарајућем научно-теоријском дискурсу. Опредељење за дотични истраживачки проблем указује на кандидатуру храброст да се ухвати у коштац са нечим што је живо, процесуално и отуд дискурзивно тешко ухватљиво, а сама дисертација је резултат озбиљног научног рада којим се кандидат представио као сасвим солидан теоретичар и аналитичар са потребном ерудицијом из више научних дисциплина, посебно из социологије, али и из политикологије и филозофије.

Докторска дисертација З. Недељковића спада у ред теоријских истраживања, што је одредило и избор метода потребних за њену реализацију. Од општијих метода у дисертацији се је користио историјски и упоредни метод. Историјски приступ подразумевао је и херменеутичку методу неопходну за потпуније разумевање значења појава и њихову контекстуалну интерпретацију. У делима С. Хантингтона се заиста може наћи мноштво исказа и израза који својом вишезначношћу призивају тумачење. Примени поменутих метода је претходило критичко читање тј. анализа доступних књига и других значајних радова С. Хантингтона, као и текстова домаћих и страних коментатора Хантингтоновог дела.

Минуциозна анализа Хантингтонових ставова којој је посвећена дисертација З. Недељковића, је потврдила све *хипотезе* од којих је кренула у теоријско истраживање. Након теоријско-вредносног тумачења, критике, логичког расуђивања, појмовног рашчлањавања, али и нових сазнајних синтеза везаних за Хантингтонов опус, Недељковић је успешно показао да су у њему појмови човека и друштва битно редуковани. Наиме, у Хантингтоновој оптици „племе“ представља највеће „ми“, па и западна цивилизација представља тек шири културни ентитет „затвореног“, а не „отвореног друштва“ које промовишу западнолибералне демократије. Последица тога је да се човек сагледава не као стваралац, већ као својеврстан саплеменик и пуки преносилац вредности које му намеће култура којој припада. Затворено у свом цивилизацијском оклопу, и, Хантингтону најдраже, америчко друштво би изгубило смисао за промене и културно обогаћивање и упало у замку – некритичког традиционализма.

Уколико се прихвати Хантингтонова теза да је сукоб цивилизација претежно религиозног карактера, вредности западно-либералног друштва (постигнуће, прогрес, материјализам, слобода, ефикасност и рационалност, једнаке могућности, а нарочито индивидуализам) сасвим губе свој смисао, и могу да опстану још само као рецидиви прошлости. Западне индивидуе би се у том случају не би могле препознати по различитости својих личности, јер би колективни дух превладао над индивидуалним - услед припадања оштро супростављеним цивилизацијским ентитетима. Такође, Недељковић показује да у опису глобализације, у коме и најважнија држава као носилац идентитета неке цивилизације лако може да се „поцепати“, Хантингтонови ставови умногоме дугују Тојнбијевом учењу о борби човека досељеничке и усељеничке културе током читаве људске историје. Истовремено, из Недељковићеве анализе произлази и да Хантингтонов став о „потреби за непријатељем“ као неопходном у изградњи идентитета (човека и друштва) - некритички појмовно изједначава супарника и конкурента са непријатељем. Ради се о својеврсној фетишизацији појма непријатељ која полази од превазиђених социјал-дарвинистичких ставова хобсовског типа који говоре о свеprisутности и неискорењивости сукоба међу људима. Најзад, Хантингтонова теза да се нови светски рат може избећи једино - новим цивилизацијским сукобима је у основи противречна и парадоксална, јер се рат оправдава управо тиме да не буде рата, чиме се практично призива кружно кретање рата у историји човечанства без почетка и краја. Поменути став, по Недељковићу, тешко да се може прихватити као разложен, јер би водио сталном сукобљавању различитих цивилизација а евентуални „резултат“ би био духовно сиромашан и „препознатљив човек у препознатљивој цивилизацији“ без икаквих садржаја из других цивилизација.

Поменуте потврђене хипотезе нису једино што је научно вредно у дисертацији З. Недељковића. Осим исцрпног, студиозног и аналитичког увида у Хантингтонове ставове, дисертација садржи и бројна указивања на неке њихове слабости, недоследности и противуречности. Тако Недељковић проналази недоследност у једној од основних Хантингтонових парадигми, оној „о седам или осам цивилизација“, јер у афричкој, исламској, латиноамеричкој и православној цивилизацији – по самом Хантингтону - нема најважније државе. Тако су Турска, Мексико и Русија „поцепане државе“ које не могу да представљају водеће земље својих цивилизација. Поцепана држава тежи да измени свој идентитет и прихвати систем вредности који је стран њеној цивилизацији, што се коси са Хантингтоновим мишљењем да се цивилизација која изгуби своју културну особеност и не може више звати тим именом. У вези са Хантингтоновом забринутости да САД не изгубе епитет „најважније државе“ Западу, а у покушају да одговори на питање *Ко смо ми* (Американци), он, по Недељковићу, налази веома проблематичан одговор - у религији. Хантингтон сматра да морал Американаца проистиче из протестанске вере, а не из вере у модернистички „свеопшти напредак човечанства“, док је, у исто време, западна цивилизација суштински заинтересована за сваки културни ентитет. Та заинтересованост се, међутим, испољава кроз структурну „потребу за непријатељем“, па се Хантингтон, како исправно примећује Недељковић, у свом раду понајвише приближио једној од парадигми које одбацује - оној о *два света* (Западу и остатку света од поцепаних држава), а не сопственој парадигми „о седам или осам цивилизација“ одвојених оштрим културним границама – што представља још једну контрадикцију у његовом разумевању савременог света.

Нимало случајно, теоријски и морално проблематична структурна „потреба за непријатељем“ нашла се и у Хантингтоновим размишљањима о насељеничкој култури која се развијала у Америци, о вечној борби номадског и сендентарног типа човека - која се у 21. веку пролонгира у форми неповерења и дискриминације према имигрантима. Примедба на рачун појмовног изједначавања супарника са непријатељем, постаје још озбиљнија када „потребу за непријатељем“ Хантингтон не налази само у контакту између две индивидуе него и између читавих цивилизација. Како при свему томе Хантингтона првенствено интересује опадање америчке моћи и криза идентитета западне цивилизације, Недељковић сматра да овог аутора одликује уски, културно-партикуларистички приступ, тј. вредносно пристрасан став у корист западне цивилизације. То је видљиво и у Хантингтоновом опису актуелног процеса глобализације, при коме он покушава да избегне замке новог меркантилизма и притом сачува (увек националну) демократију. Зато он, како истиче Недељковић, подржава причу о глобализму на једностран начин - само док овај не доведе у питање опстанак (његове)

националне државе. Такође, Недељковић истиче да је Хантингтон, инсистирајући на крутој подели света дуж културних граница осам цивилизација, морао некритички да оснажи појам идентитета који, иако значи „истост“, уједно представља и једну динамичку појаву која се непрекидно надограђује. Као и сви други идентитети, и цивилизацијски идентитет је релациони феномен, процес акултурације иде у оба смера (западном и незападном), што Хантингтон, једноставно, није желео да види.

Недељковић сматра да је Хантингтон у праву када истиче да се ситуација се америчким идентитетом закомпликовала са трећим таласом демократизације, када се на америчком континенту појавио још један *homo religiosus* – човек римокатоличке вероисповести. Он се истовремено понадао да би то појачано присуство католичког духа могло, по принципу акције и реакције, религиозно да освести и секуларног човека и врати га *традиционалној протестантској култури*. Традиционализам удружен са религиозношћу, међутим, по Недељковићу, не може да створи амбијент у коме индивидуе могу да стварају вредности као самосталне личности, већ једино да буду њихови носиоци. Хантингтонов Американац би у том случају, као чисти *homo religiosus*, био ограничен вредностима своје религијске свести и развио би поверење само унутар своје групе - уз трајно неповерење за неку страну групу и „привременог човека“ (усељеника, насељеника и странца).

Ваља истаћи да дисертација З. Недељковића не садржи само критику Хантингтонових ставова, поготово не свих његових ставова. Где год је то било научно оправдано и прихватљиво, Недељковић истиче и сазнајну вредност појединих Хантингтонових опсервација, мисли, закључака, предикција. Примера је много, а један од њих је и опис феномена „завичајности“ који указује на утихнуће вредности западнолибералне демократије у многим новоформираним „демократским режимима“ незападних цивилизација. Дисертација такође наводи да је Хантингтон у праву и када се прибојава да мултикултурализам (онако како се данас идеолошко-програмастички схвата и реализује), може убрзати цепање националног идентитета (па и америчког), у ком случају би религијски човек поново оживео у својој пуној снази. Најзад, догађања након Хладног рата су у великој мери потврдила и његову тезу да оно што најдуже раздваја два човека или две групе јесу религиозне разлике које представљају симболичку границу између два човека или две културе. Како су Америка и Европа, свака на свој начин, и данас место борбе сендентарног и номадског човека, Хантингтон је покушао да „премести“ место сукоба, и тиме сачувао национални дух земаља западне цивилизације од вечите нетрпељивости према непознатом, странцу, усељенику, модерном номаду. Хантингтон, међутим, по Недељковићу, сасвим промашује када се у овој намери окреће прошлости и религији, сматрајући да егзистенцијалистичке проблеме индивидуе у двадесетпрвом веку може да реши само религиозна свест и својеврсно „ушанчавање“ људи у засебним и међусобно непријатељским цивилизацијама. За те проблеме, тврди дисертација З. Недељковића, решења се морају потражити пре свега кроз уравнотежену глобалну развојну политику која би учинила непотребним нове велике имиграционе таласе и омогућила двосмерну комуникацију између различитих цивилизација.

Научни значај дисертације З. Недељковића превасходно лежи у указивању на неке недоследности и противуречности, али и на доприносе, па и сасвим извесну хеуристичку улогу Хантингтонових ставова о човеку и друштву у савременој социологији, као и у својеврсној *Социологији савременог света* или *Социологији глобалног друштва*. Дисертација успева да одговори на питања која је сама себи поставила а она гласе колико је Хантингтонова парадигма аутентична, колико одговара стварности, колико је упоредива са неким другим теоријама и колико им је конкурентна. Најзад, колико је окренута будућности и колико ову може предвидети – с обзиром на то да је од првог појављивања Хантингтонове парадигме (о сукобу цивилизација) протекло већ више од 20 година тј. да се она може тестирати макар у односу на догађаје у претходном периоду.

Друштвени значај тезе састоји се у јасном предочавању научној и стручној јавности прилично амбивалетне идеолошке позиције у којој се је нашао Хантингтон, као номинално заговорник „отвореног друштва“ али уједно и апологет контроверзне спољне политике САД-а (по њему најважније државе западне цивилизације). Његово инсистирање на поретку света сазданом од цивилизација схваћених као „племена глобалних размера“ (која не представљају ништа друго до типове „затворених друштава“) – у супротности је са ургентном потребом за демократским

дијалогом и толеранцијом међу народима различитих цивилизација. Јасно је да при таквом стању ствари, Хантингтонов опус не може у целини послужити као ваљан теоријско-вредносни основ за промишљање савремене демократије и демократско преуређење „транзиторних“ друштава Источне Европе, у које спада и Србија - како закључује Недељковић.

Све у свему, анализа коју је у својој дисертацији спровео З. Недељковић је исцрпна и компетентна, а њени закључци су одмерени, оправдани и теоријско-вредносно ваљано аргументовани. Структура рада садржи све релевантне елементе који су потребни за целовиту обраду свих аспеката посматраног проблема. Теоријска елаборација докторске дисертације указује на зрелост аутора и његову оспособљеност не само да успешно проучава савремене друштвене феномене већ и да критички анализира и (пре)вреднује постојеће научне рефлексије о њима. Теме које је у својој дисертацији елаборирао Недељковић су обрађене са готово енциклопедијском поузданошћу и мултидисциплинарно, премда првенствено са ослоном на социолошке науке. Кандидат З. Недељковић поседује истраживачку способност да уочи, прецизно формулише, научно сагледа бројне факторе који утичу на обликовање савременог глобалног друштва. На основу студиозне анализе утемељене на темељном увиду у веома слојевит опус С. Хантингтона, кандидат је потврдио неке од постојећих оцена о његовом делу, али је извео и низ сопствених, оригиналних закључака. О сложености посла који је обавио Недељковић, на свој начин, говоре и бројне библиографске јединице које је користио, као и велики број фуснота.

Сви наведени елементи позитивног вредновања дисертације нам пружају основа да Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Нишу поднесемо следећи:

Предлог

На основу свега предоченог, Комисија оцењује да докторска дисертација мр Зорана Недељковића ХАНТИНГТОНОВО СХВАТАЊЕ ЧОВЕКА И ДРУШТВА базирана на комплексној и критичкој социолошкој анализи, јесте значајан научни допринос, и *предлаже* Наставно-научном већу Филозофског факултета у Нишу да прихвати овај Извештај и одобри јавну одбрану дисертације.

У Нишу и Косовској Митровици, децембра 2015.

КОМИСИЈА:

-
1. Др Бранислав Стевановић, редовни професор
Филозофског факултета у Нишу
-
2. Др Никола Божиловић, редовни професор
Филозофског факултета у Нишу
-
3. Др Милојица Шутовић, редовни професор
Филозофског факултета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској
Митровици